

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАУКОВИХ (НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ) ПРАЦІВНИКІВ У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Одним з пріоритетних напрямків державної політики є розвиток науки як визначально-го джерела економічного зростання й невід'ємного складника національної культури й освіти. Цей процес неможливий без створення належних умов реалізації інтелектуального потенціалу наукових кадрів, без дотримання трудових і соціальних прав наукових працівників, що дозволить підвищити рівень та ефективність наукових розробок, сприятиме стабільності наукових колективів, унеможливить відтік наукових кадрів за кордон [5, с. 5]. Відповідна оцінка внеску наукових (науково-педагогічних) працівників у розвиток суспільства й держави вимагає забезпечення певними заходами соціального захисту, в тому числі й пенсійного. Зазначені питання досліджували такі вчені, як Б.Є. Баєв, А.П. Гетьман, Г.С. Гончарова, М.Д. Ждан, А.В. Скоробагатько, Н.М. Хуторян та ін.

Метою даної статті є здійснення аналізу практики застосування вищими органами судової системи України окремих норм законодавства, що регулює пенсійне забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників.

Правове регламентування останнього з моменту прийняття нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [1; 1999. – № 2–3. – Ст. 20] (далі – Закон) зазнало значних змін. Варто наголосити що його ст. 24, яка містить основні умови призначення пенсій, викладалась у новій редакції 4 рази. Цілком очевидно, що така динаміка негативно позначилася на правозастосовній практиці, спричинивши помилки в діяльності органів Пенсійного фонду України й роботодавців. Тому значного поширення набули спори науковців із цим органом. До останнього часу подібні спори розглядались адміністративними судами в по-

рядку, передбаченому Кодексом адміністративного судочинства України [1; 2005. – № 35-36. – Ст. 446]. Такий спосіб мав суттєві переваги для громадян. В адміністративному процесі заборонено відмовляти в розгляді й вирішенні адміністративного позову з мотивів неповноти, незрозумілості, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини. Цим кодексом реалізовано концепцію презумпції вини суб'єкта владних повноважень при виникненні спірних правовідносин у зв'язку із захистом громадянами своїх прав та інтересів у публічно-правовій сфері. Також встановлено припис для суду сприяти позивачеві у формуванні доказової бази його позовних вимог, витребувати документи та інші докази, якщо особа самотійно не в змозі їх подати, а для органу державної влади чи посадової особи – обов'язок надати суду всі наявні в них документи й матеріали, які мають значення для вирішення справи [7, с. 2, 3].

Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних з соціальними виплатами» від 18 лютого 2010 р. [2; 2010. – № 16. – Ст. 723] було змінено підвідомчість спорів з приводу призначення, обчислення, перерахунку, здійснення,

надання, одержання пенсійних виплат, соціальних виплат непрацездатним громадянам, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та інших соціальних виплат і послуг, допомоги, захисту, пільг, речового майна, пайків або грошової компенсації замість них. Закріплено, що надалі вони розглядатимуться за правилами цивільного судочинства.

Але це законодавче рішення призвело до ускладнення захисту громадянами своїх соціальних прав. Цивільний процес побудовано на принципах змагальності, рівності сторін, що створює умови для зловживання суб'єктом владних повноважень своїми процесуальними правами. Крім того, під час подання цивільного позову особа має додатково сплачувати витрати на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу, а також значно більшу суму судового збору, ніж у разі подання позову адміністративного.

Мабуть, усвідомивши хибність такого підходу, законодавець з 1 січня 2011 р. повернув зазначену категорію справ до юрисдикції адміністративних судів відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. [2; 2010. – № 55/1. – Ст. 1900], виключивши зі ст. 15 Цивільного процесуального кодексу України п. 2 ч. 1 ст. 15.

Крапку у визначенні підвідомчості спорів з питань пенсійного забезпечення й надання інших соціальних благ поставив Конституційний Суд України, ухваливши 9 вересня 2010 р. Рішення у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвідомчості справ, пов'язаних із соціальними виплатами» № 19-рп/2010 [2; 2010. – № 72. – Ст. 2582]. Ним було визнано неконституційними зміни до процесуальних кодексів, внесені цим Законом. Але при цьому постало питання: які суди повинні розглядати цю категорію спорів протягом вересня — грудня 2010 р.? Вважаємо, що їх мають вирішувати місцеві суди в першій інстанції, але за правилами адміністративного судочинства. Цей висновок впливає із системного аналізу положень статей 17 і 18 КАС України, ст. 15 ЦПК України з урахуванням вищевказаного Рішення Конституційного Суду України.

Звичайно, що нестабільність у питанні підвідомчості спорів, пов'язаних із застосуванням пенсійного законодавства, аж ніяк не сприяє формуванню усталеної судової практики. Але правові позиції, напрацьовані Вищим

адміністративним судом України і Верховним Судом України, з нашого погляду, визначатимуть тенденції застосування судами законодавства про пенсійне забезпечення науковців.

Держава встановлює для наукових (науково-педагогічних) працівників, які мають необхідний стаж наукової роботи, пенсії на рівні, що забезпечує престижність наукової праці і стимулює систематичне оновлення наукових кадрів. Їх розмір за Законом суттєво збільшено порівняно з пенсіями, що призначають більшості пенсіонерів.

Пенсії наукові (науково-педагогічні) працівники отримують по досягненні пенсійного віку: чоловіки — за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі наукової — не менше 20 років; жінкам — за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі наукової — не менше 15 років. Закон не передбачає можливості призначення наукової пенсії при неповному стажі: треба мати повний стаж як загальної, так і наукової роботи. Відповідна позиція неодноразово висловлювалася судами, зокрема, вона викладена в ухвалі Вищого адміністративного суду України (далі — ВАСУ) від 11 квітня 2007 р. у справі № К-2322/06 [8].

Але якщо в особи немає достатнього стажу роботи для одержання пенсії як науковому

працівникові, наявний стаж все-таки має певне юридичне значення. Відповідно до ч. 26 ст. 24 Закону для осіб, які працюють на посадах, що згідно із законодавством належать до посад державного службовця, попередній стаж наукової роботи, набутий у державних установах, організаціях чи закладах, зараховується до стажу державної служби незалежно від наявності перерв. Для осіб, які працювали (працюють) на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників, попередній стаж державної служби зараховується до стажу наукової роботи незалежно від наявності перерв. На думку колегії суддів Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України, викладену в постанові від 25 березня 2008 р. у справі № 21-2009во07 [4], недостатність стажу для пенсії наукового працівника за умовами Закону не є перешкодою для зарахування його до стажу державної служби при призначенні пенсії державного службовця.

З 1 січня 2004 р. право на наукову пенсію отримали науковці (науково-педагогічні) працівники, які працюють у наукових установах усіх форм власності. Зокрема, в Законі передбачено, що дія ст. 24 поширюється на наукових і науково-педагогічних працівників: (а) наукових установ та організацій недержавної

форми власності, які пройшли державну атестацію згідно із цим Законом; (б) недержавних вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, що діють відповідно до Закону України «Про вищу освіту»; (в) міжнародних наукових організацій, відкритих на території України згідно з міжнародними договорами, установами чи документами яких затверджено Кабінетом Міністрів України; (г) наукових установ і вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, що належали партійним і громадським організаціям колишніх Української РСР, інших республік СРСР та СРСР. Узагальнивши відповідну судову практику, ВАСУ 23 серпня 2007 р. надав адміністративним судам Рекомендації № 07.2-10/1 «Про деякі питання практики розгляду справ, пов'язаних з перерахунком пенсій деяким категоріям осіб публічної служби та науковим (науково-педагогічним) працівникам» [6]. У цьому документі сформульовано правову позицію стосовно сфери дії Закону в питаннях пенсійного забезпечення, дія якого поширюється на наукових (науково-педагогічних) працівників:

— наукових установ та організацій недержавної форми власності, які пройшли державну атестацію згідно з акредитацією і які діють відповідно до Закону України «Про вищу освіту»;

— міжнародних наукових організацій, відкритих на території України відповідно до міжнародних договорів, установчі документи яких затверджено Кабінетом Міністрів України;

— наукових установ і вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації, що належали партійним і громадським організаціям колишніх Української РСР, інших республік СРСР та СРСР;

— а також на осіб, які на момент звернення за призначенням пенсії працюють на будь-яких посадах на підприємствах, в установах чи організаціях усіх форм власності й мають стаж наукової роботи, передбачений ч. 2 ст. 24 Закону.

Одним з ключових питань, навколо якого виникає безліч спорів, є співвідношення понять «науковий стаж» (що застосовує Закон) і «страховий стаж» (яким оперує Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» [1; 2003. – № 49-51. – Ст. 376]). Відзначимо, що в судовій практиці науковий стаж пов'язується з наявністю в особи статусу наукового працівника, а також з місцем роботи, яким, зрозуміло, має бути наукова установа. Відповідну позицію висловила судова колегія ВАСУ в ухвалі від 25 червня 2008 р. у справі № К-30398/06 [10].

Слід звернути увагу й на узагальнену позицію цього суду стосовно проблеми співвідношення категорій «страховий стаж» і «науковий стаж».

По-перше, поняття «період до 60 календарних місяців підряд» при визначенні суми заробітної плати, яка обраховується відповідно до ч. 2 ст. 23 Закону і ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», з виключенням з розрахунку (за вибором особи) періоду до 10 % страхового стажу, треба розуміти наступним чином:

— зазначений період має бути не тривалішим за 60 календарних місяців;

— календарні місяці, які його складають, повинні бути визначені підряд, тобто послідовно один за одним без винятку протягом певного відрізка часу;

— він має становити не більше 10 % тривалості страхового стажу.

По-друге, науковий стаж є складником страхового. Розрахунок пенсій науковим (науково-педагогічним) працівникам здійснюється з урахуванням останнього на підставі ч. 2 ст. 23 Закону і ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», згідно з якими ці працівники мають право на виключення при розрахунку пенсій до 10%

періоду страхового стажу за їх вибором. Відмови управлінь Пенсійного фонду України включати цей період страхового стажу є безпідставними.

Треба підтримати цей підхід, оскільки законодавство з питань соціального страхування, в тому числі й пенсійного не звільняє науковців від сплати страхових внесків протягом періоду трудової діяльності. Тому пов'язані із цим наслідки, зокрема, наявність в особи певного страхового стажу, мають братися до уваги при визначенні права на пенсію чи її підрахунку. При цьому й характер самої діяльності (якщо це передбачено законодавством) створює правові наслідки у виді певної вислуги років, що має враховуватися у відповідних випадках.

Важливою категорією спорів, пов'язаних із застосуванням Закону, є спори щодо визначення розміру пенсій науковим (науково-педагогічним) працівникам. Так, за ч. 3 ст. 24 Закону, їм пенсії призначаються в розмірі 80% від суми заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника, яка визначається згідно зі ст. 23 Закону й ч. 2 ст. 40 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», на яку за законодавством нараховується збір на обов'язкове державне пенсійне страхування (внески).

А згідно з ч. 6 ст. 24 Закону за вибором особи, яка звернулася за пенсією, з періоду, за який береться до уваги заробітна плата для обчислення пенсії, виключається період до 60 календарних місяців підряд за умови, що останній становить не більше 10% тривалості наукового стажу.

Цікавим з практичного погляду є питання про включення до підрахунку заробітної плати окремих видів заробітку. Під час призначення пенсій спори виникають через відмову органів Пенсійного фонду України включати ті чи інші види винагороди до заробітку, який береться для розрахунку (або перерахунку) наукової пенсії. Треба відзначити неоднотайність судової практики щодо цього питання. Так, постановою Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 19 червня 2007 р. у справі № 21-712во06 було встановлено, що ВАСУ за позовами 2-х працівників одного й того ж підприємства до Управління Пенсійного фонду України було прийнято протилежні рішення щодо включення винагороди за винахід у заробіток для призначення пенсії [3].

З точки зору практики застосування пенсійного законодавства також цікавою є ухвала ВАСУ від 13 лютого 2008 р. по справі № К-4350/06 [9].

Відмовляючи позивачеві в задоволенні його касаційної скарги на рішення апеляційного суду Харківської області, колегія суддів ВАСУ дійшла висновку, що за положенням ст. 23 Закону заробітна плата наукових працівників складається з посадових окладів (ставок), премій, доплати за наукові ступені, вчені звання, надбавки за стаж наукової (науково-педагогічної) роботи та інших надбавок, доплат та винагород за наукову (науково-педагогічну) діяльність, установлених законодавством, і не передбачає можливості включення до їх заробітної плати заробітку, отриманого за виконання робіт за угодами цивільно-правового характеру.

Окрім пенсії за віком, науковцям можуть призначатися пенсії по інвалідності. Так, відповідно до ч. 20 ст. 24 Закону пенсія по інвалідності внаслідок трудового каліцтва чи професійного захворювання, а також каліцтва чи захворювання у зв'язку з Чорнобильською катастрофою цим особам призначається в таких розмірах: інвалідам I групи – 80%, II – 60%, III – 40% від заробітної плати наукового (науково-педагогічного) працівника. Тим же, які стали інвалідами I–III груп внаслідок загального захворювання, призначається пенсія по інвалідності в розмірі пенсії наукового (науково-педа-

гогічного) працівника незалежно від віку: чоловікам — за наявності стажу роботи не менше 25 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 20 років; жінкам — за наявності стажу роботи не менше 20 років, у тому числі стажу наукової роботи не менше 15 років.

На підставі узагальнення відповідної категорії справ, ВАСУ дійшов висновку, що право на пенсію по інвалідності згідно з нормами Закону мають лише особи, які отримали інвалідність, перебуваючи на посаді наукового (науково-педагогічного) працівника.

Чинна редакція ст. 24 Закону передбачає можливість реалізації права на перерахунок пенсій тим науковцям, які після призначення наукової пенсії працювали за строковим трудовим договором (контрактом) на посадах наукових (науково-педагогічних) працівників не менше двох років, з урахуванням стажу наукової роботи після призначення пенсії. Відповідна правова норма була вперше передбачена Законом «Про внесення змін до Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» від 20 листопада 2003 р. [1; 2004. – № 14. – Ст. 198], що набрав чинності з 1 січня 2004 р. До того часу правом на перерахунок користувалися лише ті з числа пенсіонерів, які після призначен-

ня пенсії працювали на державних підприємствах, в установах чи організаціях. Тож слід погодитися з позицією ВАСУ, висловленою у п. 4.3 Рекомендацій № 07.2-10/1, яка полягає у тому, що пенсіонери з числа науковців, працівників, які працювали після призначення пенсії до 1 січня 2004 р. на недержавних підприємствах, в установах чи організаціях, права на перерахунок пенсії виходячи з більш високого заробітку не мають.

Підводячи підсумки даного дослідження, зауважимо, що значення окремих рішень вищих спеціалізованих судів, а також Верховного Суду України у формуванні єдиної практики застосування законодавства про пенсійне забезпечення наукових (науково-педагогічних) працівників перебільшувати не варто. Судові рішення, ухвалені іменем України, в силу вимог ст. 124 Конституції України є обов'язковим для виконання на всій території держави. Але кожне з них стосується окремо-

го спору з певним фактичним складом і характером правовідносин. Роз'яснення ж Пленуму вищого спеціалізованого суду відповідно до п. 6 ч. 2 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2; 2010. – № 55/1. – Ст. 1900] мають рекомендаційний характер. Оскільки неоднозначне застосування судом (судами) касаційної інстанції одних і тих самих норм матеріального права є підставою для подання заяви про перегляд судового рішення відповідно до ст. 237 Кодексу адміністративного судочинства України [2; 2005. – № 32. – Ст. 1918], дослухатися до правових позицій, висловлених вищими судовими інстанціями, очевидно, варто як суддям, так і іншим особам, які застосовують норми права. До того ж ці рекомендації ґрунтуються на аналізі й узагальненні судової практики, тобто враховують результати правозастосовної діяльності, а тому мають вагому практичну цінність.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Офіційний вісник України. 3. Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 19.06.2007 р. у справі № 21-712во06 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3399599>. 4. Постанова Судової палати в адміністративних справах Верховного Суду України від 25.03.2008 р. у справі № 21-2009во07 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3399566>. 5. Правове регулювання трудових відносин наукових (науково-педагогічних) працівників. / Ю.В. Баранюк, С.В. Дріжчана та ін. – К.: Юрид. думка, 2005. – 240 с. 6. Про деякі питання практики розгляду справ, пов'язаних з перерахунком пенсій деяким категоріям осіб публічної служби та науковим (науково-педагогічним) працівникам: Рекомендації ВАСУ від 23.08.2007 р., № 07.2-10/1 // Праця і зарплата. – 2007. – № 48. – С. 6 – 9. 7. Судова система України стала заручником декларативності законів про соціальні виплати // Юрид. вісн. України. – 2010. – № 13. – С. 2, 3. 8. Ухвала Вищого адміністративного суду України від 11.04.2007 р. у справі № К-2322/06 [Електрон. ресурс]. –

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/858288>. **9.** Ухвала Вищого адміністративного суду України від 13.02.2008 р. у справі № К-4350/06 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2123686>. **10.** Ухвала Вищого адміністративного суду України від 25.06.2008 р. у справі № К-30398/06 // <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2716399>.

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВА НА ПЕНСИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАУЧНЫХ (НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ) РАБОТНИКОВ В СУДЕБНОЙ ПРАКТИКЕ Сильченко С.А.

В статье исследуются отдельные вопросы, связанные с применением пенсионного законодательства при разрешении споров по пенсионному обеспечению научных (научно-педагогических) работников.

Ключевые слова: законодательство, научный работник, пенсия, подведомственность, стаж, суд.

SOME ASPECTS OF COURT PRACTICE ON IMPLEMENTATION OF THE RIGHT OF SCHOLARS (TUTORS) TO PENSION Sil'chenko S.O.

The article covers some issues related to application of pension laws during resolution of disputes regarding pensions of scholars (tutors).

Key words: legislation, scholar, pension, jurisdiction, record of experience, court.

Надійшла до редакції 16.11.2010 р.